

V uvodu v knjigo, ki ga je napisal Janko Kos, je zbranih precej v bistvu točnih podatkov o Dantejevi »Viti nuovi« in njenem pomenu, opaža pa se negotovost in nejasnost v uporabi nekaterih pojmov iz literarne kritike in estetike, glede katerih bi si moral pisec priti bolj na čisto, kajti literarnim teoretikom se že tako kaj prerado očita šarlatanstvo.

Niko Košir

GRAFENAUERJEVA ZGODOVINA SLOVENSKEGA NARODA

Založba Kmečka knjiga je začela leta 1954 izdajati med svojimi rednimi knjigami tudi obsežno poljudno znanstveno Zgodovino slovenskega naroda, ki jo piše Bogo Grafenauer. Celotno delo je preračunano na sedem zvezkov, po času torej na sedem let, po obsegu pa na okrog 1400 strani, če računamo po dosedanji debelini zvezkov.

Doslej sta izšla prva dva zvezka, ki obravnavata obdobje od najstarejših časov pa do srede 15. stoletja. Mimogrede naj omenimo, da smo na ta način dobili po osvoboditvi že tretje delo, ki obravnava to razdobje. Prvo je opis slovenske zgodovine v prvem zvezku Zgodovine narodov Jugoslavije, ki je izšel leta 1953. Sestavili so ga Grafenauer, Kos, Stele in Zwitter. Drugo je lani pri Slovenski Matici izdana Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije, ki jo je napisal Milko Kos. Želeti bi bilo le, da bi še na področju novejšje zgodovine dosegli kmalu podobne uspehe.

Prvi zvezek Grafenauerjeve Zgodovine slovenskega naroda, izšel leta 1954, ima 175 strani, 27 slik in 13 zemljevidov. V kratkem predgovoru prikaže avtor zasnovo in razpored svojega dela. V uvodu spregovori nekaj besed o zgodovini, njeni delitvi — žal navaja le delitev na prazgodovino in zgodovino — štetju let in virih. Prvo poglavje (12 strani) na kratko opisuje slovensko zemljo in nekatere vplive njenega značaja na zgodovinski razvoj. Za tem se razvršča pet pravih zgodovinskih poglavij. Najdaljše je posvečeno Vzhodnim Alpam pred prihodom Slovencev (60 strani). V treh pododdelkih so prikazani prazgodovina, oblast rimske sužnjeposestniške države in doba preseljevanja ljudstev. Neprimerna je tu oznaka »prazgodovina«, saj pravi sam avtor v uvodu, da je razdelitev zgodovinskega razvoja na prazgodovino in zgodovino le zunanja in da se obe dobi razlikujeta le po načinu preiskave (str. 8). Prav avtorjeva težnja po dosledni periodizaciji z istega stališča (str. 24) zahteva oznako »praskupnost«.

Enako kakor naši arheologi zavrača tudi Grafenauer Morganova termina »divjaštvo« in »barbarstvo«. Pri tem sledi (ne da bi to sicer navajal) argumentom sovjetskih znanstvenikov. Po mnenju le-teh odraža Morganova periodizacija »samo kulturne stopnje in ne osvetljuje procesa razvoja produkcije in produkcijskih odnosov. Zato delitev prvotne družbe na obdobji divjaštva in barbarstva ne more služiti za podlago znanstvene marksistične periodizacije. Poleg tega imata ta termina v uporabi za zaostala, posebej kolonialna ljudstva tudi prezirljiv pomen« (Boljšaja sovjetska enciklopedija, 2. izd., dikostj). Grafenauer deli prazgodovino — prav: praskupnost — v tri večja obdobja: »v dobo prvotne občine ali horde, v dobo rodovno-plemenskega reda in v dobo vojaške demokracije« (str. 24), medtem ko so sovjetski

znanstveniki razdelili praskupnost le v dve obdobji, obdobje prvotne črede (pervobytnoe stado) in obdobje rodovne skupnosti (rodovoe obščestvo) (BSE, pervobytno-obščinnyj stroj), za vojaško demokracijo pa pravijo, da »ta termin ugotavlja le stanje politične nadstavbe, ne odraža pa procesov v ekonomski bazi družbe na stopnji razpadanja patriarhalnega rodovnega reda« (BSE, voennaja demokratija). Vsekakor je napak, da začenja Grafenauer obdobje rodovno-plemenskega reda šele z neolitom, z nastankom poljedelstva in živinoreje ter stalne naselitve (str. 54). Kolikor vem, postavljajo nastanek rodu vsi že preje ali kasneje v paleolit. Nedvomno bi bilo koristno, da bi tudi pri nas kaj več pisali in diskutirali o problemih periodizacije najstarejšega obdobja človeške zgodovine.

Zelo me motijo, in to čisto jezikovno, izrazi kakor »prvotna občina«, »rodovna občina«, ki jih ne uporablja samo Grafenauer, ampak jih srečujemo tudi drugod. Prevzeli smo jih menda dobesedno iz ruščine, namesto da bi jih prevedli kot »prvotna skupnost«, »rodovna skupnost«. Res je tudi slovenski izraz »občina« prvotno pomenil skupnost, toda danes si pod njim vsakdo predstavlja neko teritorialno enoto s posebno organizacijo, občino naše sedanje družbe ali pa pretekle kapitalistične dobe. Zato ga nikakor ne bi uporabljal za najstarejša obdobja človeške zgodovine, saj more vzbuditi, posebno v bralcu brez zgodovinske izobrazbe, le čudne in zmedene predstave. Tudi glede slovenske zgodovinske terminologije bi kazalo načeti diskusijo.

V poglavju »Prihod Slovanov« (56 strani) obravnava Grafenauer vprašanje izvora Slovanov, njihove napade na bizantinsko državo ter ekonomski in socialni ustroj, posebej pa še naselitev na današnjih in nekdanjih slovenskih tleh. Sledi kratko poglavje o življenju alpskih Slovanov v novi domovini v prvih desetletjih po naselitvi (12 strani) s sliko razmerja do sosedov in starih prebivalcev. Drugo kratko poglavje (20 strani) govori o Samovi »državi« in državi Karantanskih Slovencev do približno leta 745. Tu je zajeto tudi ustoličevanje koroških vojvod. Zadnje poglavje nosi naslov: »Združitev Slovencev pod frankovsko nadoblastjo. Življenje pod Franki v času notranje samostojnosti do začetka IX. stoletja« (25 strani). Poglavja v prvem zvezku so morebiti malo preveč razdrobljena. Mislim, da bi jih bilo bolje strniti po večjih obdobjih, z mejniki, ki se zde avtorju najvažnejši. Tak mejnik bi bil nedvomno »v razdobju slovanske plemenske zveze pod Samovim vodstvom« sredi sedmega stoletja. Odtlej predstavlja Karantanija po avtorju »že neko obliko zgodnjefevdalne države« in »najstarejšo pravo slovansko državno tvorbo sploh, kar jih poznamo po virih« (str. 150).

Drugi zvezek, ki je izšel leta 1955, ima 219 strani, 51 slik in 22 zemljevidov. Začenja ga Grafenauer »s prelomom v tretjem desetletju IX. stoletja«, ko so Franki odpravili notranjo samostojnost Karantanije. S tem je bil v nekem smislu pretrgan domači slovenski razvoj v fevdalizem in na slovenskem ozemlju so se začele hitro uveljavljati frankovske oblike fevdalne družbe (str. 10). Poglavja v tem zvezku so bolj strnjena in jih je le troje. Prvo (66 strani) obravnava konec notranje samostojnosti slovenskih kneževin in uveljavljenje frankovskega fevdalnega reda do madžarskih navalov. »Nemško politično in kolonizacijsko osvajanje v dobi zrelega fevdalizma. Prevladovanje zaprtega in naturalnega gospodarstva« je naslov drugemu poglavju (43 strani), ki sega od srede 10. do 12. stoletja. Tretje poglavje (105 strani) opisuje postanek mest in enotnega podložniškega razreda v drugem obdobju zrele fevdalne

družbe ter politično združevanje slovenskih pokrajin do srede petnajstega stoletja, do novih velikih mejnikov, kmečkih uporov in reformacije.

Meje poglavij nam v glavnem kažejo Grafenauerjevo periodizacijo slovenske zgodovine, postavljeno na podlagi večjih sprememb v gospodarski in družbeni strukturi.

V celotnem delu, kolikor ga je doslej izšlo, je nedvomno poglavje, ki govori o dobi pred prihodom Slovanov, najbolj sporno. To obdobje obravnavajo predvsem arheologi, ki so dali že celo vrsto posameznih razprav, se pa v glavnem izogibajo sintezam. Grafenauer se je lotil prav take sinteze, kar moramo vsekakor pohvaliti. Seveda pa v njegovi sliki razvoja še marsikaj ne stoji trdno. Imeli bi pomisleke k nekaterim načelnim trditvam, periodizaciji in terminologiji pa tudi k posameznostim.

Za slovenska obdobja, ki jih v prvih dveh zvezkih obravnava, je imel avtor pred seboj celo vrsto preglednih in podrobnih del, med katerimi so nedvomno na prvem mestu raziskovanja Milka Kosa, najboljšega poznavalca našega srednjega veka, pa tudi številne lastne razprave in študije. Pri problemih, ki jih je že sam obravnaval, prikazuje zaključke, do katerih je prišel, ponekod pa jih tudi spreminja, popravlja in razvija. Pa tudi drugod daje zelo veliko svojega, vrsto originalnih pogledov in zaključkov. Pisati skuša z naprednega stališča; nekatera poglavja so mu v tem uspela lepo, druga slabše. Ob skopem številu virov za marsikatera vprašanja so nekatere trditve postavljene preveč kot zadnje in končno dognanje, marsikaj ni tako prepričljivo, kakor se zdi avtorju.

V celem moramo prva dva zvezka Zgodovine nedvomno pozitivno in pohvalno oceniti. Na skoraj 400 straneh je razgrnil avtor pred nami podobo razvoja naše dežele in naših ljudi do 15. stoletja. Pri tem je skušal, kakor pravi sam v predgovoru (str. 5), zajeti vse strani udejstvovanja našega človeka v njihovi medsebojni povezanosti, ne le opisati zgodovinski razvoj, ampak ga tudi razložiti in sorazmerno podrobneje obdelati zgodovinski in družbeni razvoj. »temelj za vse druge strani človeškega razvoja«. Ta značilnost pa seveda nikakor ni posebnost samo njegovega dela, ampak odlikuje tudi druge nove prikaze tega obdobja.

Podrobnejša ocena avtorjevih dognanj spada v strokovni časopis. Pač pa bi hotel na tem mestu spregovoriti nekaj besed o Grafenauerjevem delu kot poljudno znanstveni knjigi.

Avtor sam je v predgovoru opredelil svoje stališče do take literature: »Po piščevem prepričanju ni pogoj za poljudnost znanstvenega dela omejevanje le na tista vprašanja, ki so zaradi svoje posebnosti najbolj zanimiva. Niti po obsegu vprašanj, ki jih je v posameznem obdobju treba obravnavati, niti v temeljnem namenu zgodovinske vede, to je v namenu zgodovinski razvoj vsestransko verno prikazati in razložiti, ne more in ne sme biti razlike med za strokovnjake namenjenim in poljudnim zgodovinskim znanstvenim delom. Razlika je dopustna le v načinu prikazovanja, ker zahteva poljudno delo več pojasnil posameznih pojmov in ker ne dopušča izvedbe podrobnih dokazov za vse trditve. Čim večja jasnost pripovedovanja pa je stvar, ki je zgodovinar tudi pri strogem znanstvenem delu ne sme zanemarjati« (str. 5). Mislim, da tem naziranjem na splošno ni kaj ugovarjati. Pač pa je, glede na njihovo praktično izvedbo, dodati nekaj pripomb in dopolnil.

V skladu s svojim stališčem pridaja Grafenauer v tekstu slovenskim oznakam latinske in nemške izraze, kakor se omenjajo v virih, govori pri marsikaterih vprašanih o dosedanjih teorijah in jih kritično ocenjuje, razvija pred bralci dokazni postopek za svoje trditve, ponekod — n. pr. pri prikazu ustoličevanja koroških vojvod — ne opisuje posameznih razvojnih stopenj tako, kakor so si sledile, ampak prehaja iz poznejših časov na starejša obdobja, tako, kakor je šla pot znanstvenega raziskovanja. Ponekod se taka metoda obnese, ponekod pa ne. Merilo za presojo je pač vsakokrat jasnost in preglednost teksta, pravi kritik pa bralec, ki mu je knjiga predvsem namenjena. Tega bralca, človeka brez zgodovinske izobrazbe, mora imeti pisec neprestano pred očmi. Prav rad priznam, da je to izredno težko. Mnogo lažje je kritizirati kot pa znati tako pisati. Strokovnjak pač le težko stopi iz svoje kože in si pri pisanju predstavlja, da bralec ne ve vsega, kar se zdi znanstveniku samo ob sebi razumljivo. Tudi vrsta šolskih knjig je iz tega razloga tako težka.

Grafenauer je nedvomno zelo veliko mislil na povprečnega bralca svoje knjige. Dal je obširne in zelo lepe razlage cele vrste pojmov in zgodovinskih terminov. Mnogokje je pokazal tudi razvoj drugje, da bi bilo dohajanje na Slovenskem razumljivo v širšem, evropskem merilu. Skoda le, da ni tega napravil še na nekaterih mestih. Tudi nekaj širših evropskih zemljevidov bi ne bilo odveč. O marsičem je govoril povsem pravilno zelo na široko, da bi bila problematika, ki jo obravnava, jasna in razumljiva. Tako je n. pr. zelo lepo opisana problematika razvoja in sorodnosti jezikov pri poglavju o starih Slovanih. In takih primerov je še veliko. Vendar se mi v celem zdi, da je njegov stil le preveč učen, akademski, da le misli — zavestno ali podzavestno — predvsem na zgodovinarje, ki jim je treba dati dokaze in razlago za trditve, in šele nato na preprostega bralca, ki želi zvedeti najvažnejše iz preteklosti svojega naroda.

Kar se tiče živega pripovedovanja, je na slabem skoraj vse naše zgodovinsko poljudno znanstveno pisanje. Kako izredno prijetno je branje recimo Erjavčevih del tudi za ljudi, ki nimajo nobenega posebnega zanimanja za živalstvo. Živ, topel, slikovit jezik, ki te zgrabi in prevzame. Mi pa pišemo večinoma suho, hladno, enolično, ne dovoljujemo si slikovitih primerjav, temperamentnega opisa, neposrednega stika z bralcem. Naša dela berejo ljudje, ki jih stroka zanima — redkokdaj zagrabi knjiga zaradi načina pisanja.

Morebiti je tudi suhost in neprizadetost načina pisanja vzrok, da se marsikateri procesi odvijajo pred bralcem Grafenauerjeve Zgodovine mnogo bolj mirno in gladko, kakor pa so se v resnici. Nastanek fevdalizma je potekal na krut in grozoten način. Z nasiljem, prevarami, grožnjami z večnim pogubljenjem s strani cerkve, pritiskom sodnikov in uradnikov, s silnimi globami in pošiljanjem na vojsko, tatvinami in ropom so jemali kmetu zemljo in ga podrejali graščakom. Saj je res, da govori Grafenauer o »nasilnem potiskanju dotlej svobodnih slojev prebivalstva v podložništvo«, toda za to ugotovitvijo je tako malo živih in konkretnih primerov, da jo bo bralec skoraj prezrl. Več bi bilo treba govoriti o tem. To se mi zdi potrebno tudi zaradi tega, ker cerkev in klerikalni krogi tudi še danes zelo radi prikazujejo fevdalizem kot nekakšno idilično razmerje med zemljiškimi gospodi in kmeti ali pa vsaj med cerkvijo in kmeti, ker se še danes govori po vsem svetu o pravicah cerkve do raznih veleposestev, češ da jih je podarilo cerkvi dobro ljudstvo.

Podobno bi pri opisu nastanka mest želeli zvedeti kaj več o pomenu in važnosti tega novega elementa v fevdalni družbi. Mesta se vendar niso uveljavila kar mirno in v soglasju z vsemi, ampak v precejšnjem boju proti fevdalcem. Kakor prav pravi Grafenauer, »so bila v fevdalni ureditvi že od vsega početka v marsičem tuje telo« (str. 116). Znana so pisanja kronistov o »zaničevanju vrednih, divjih, kugonosnih« komunah. Seveda je bila pri nas ta borba malo drugačna kakor v Franciji ali Italiji, toda dobro bi bilo vendarle, pregledati tudi naše vire in povedati, kar se iz njih da razbrati. Kakšen je bil odnos meščanov do fevdalcev, do mestnih gospodov, do cerkve? Tudi tu so bili v naših mestih ostri in stalni spori in nasprotja, ki bi jih bilo potrebno omeniti in oceniti. Prav tako imamo difference med meščanskim prebivalstvom — ali ne bi bilo prav povedati, odkod, zakaj izginjajo n. pr. pravice prvotne mestne občine? Duhovščina postaja po nastanku mest v znatni meri odveč, kakor pravi Engels. Seveda je bilo na Slovenskem spet drugače kakor v tedaj bolj razvitih evropskih deželah, toda govoriti o tem bi bilo vendarle treba. »Križa cerkvenega življenja«, ki jo opisuje Grafenauer v zadnjem poglavju drugega zvezka, se pokaže ob takem razmotrivanju s širše perspektive v povsem drugačni luči. Takih primerov bi lahko še našeli.

Kar se tiče problemov oziroma strani življenja, ki jih zajema v svojem opisu, se Grafenauer v glavnem drži že uveljavljenega repertoarja in ne vnaša vanj kaj novega. Tako ostajajo marsikatera področja nezajeta, kar je velika škoda ravno za poljudno znanstveno zgodovinsko knjigo. Na nekatera vprašanja je avtor pozabil, nekaterih pa se ni dotaknil ali pa se jih je dotaknil le mimogrede s skupimi besedami morebiti ravno zato, ker je imel pred očmi zgodovinarja, ne pa povprečnega bralca. Tega pa bi vsekakor zanimalo, zvedeti kaj več o življenju nekdanjega človeka. Kdo je znal brati in pisati, ali je bilo kaj šol in za koga, kdo je učil, kako so si takrat predstavljali svet, sonce in prirodne pojave, na kakšni stopnji je bila znanost, kakšna je bila vera tedanjega človeka, to je, skupek vseh njegovih predstav o bogu, hudiču, svetnikih in čudežih, moči relikvij in božjih potih. Kakšno je bilo sodstvo, ne po instancah in naslovih — o čemer zvemo dovolj — ampak tako živo: kakšne so bile kazni, kakšni dokazni postopki, kako so presojali nedolžnost. Kaj so to klade, sramotni stebri, poskusi z ognjem in vodo. Kakšna je bila higiena, kako so gospodovale lakote in kužne bolezni, kako so se borili proti njim, kako so zdravili ljudi. Kaj so ukrepali cehi proti notranji konkurenci, kakšen je bil delovni čas obrtnikov, mojstrov, pomočnikov in vajencev. So bili tudi takrat plačani letni dopusti, osemurni delavnik? Kakšna je bila učna doba, kakšni odnosi med mojstri in pomočniki? Kakšna je bila trgovina v tistem času, ne le po izvoznih in uvoznih artiklih, ampak metode trgovcev, tako različne od današnjih, ovire trgovine vse od roparskih fevdalcev naprej. Kakšen je bil denar, kako so ga obrezovali, kaj je to preklek denarja (ta termin v knjigi ni razložen) in kdaj so ga uporabljali in zakaj? Kdo si je izposojal denar in kako? Kakšni so bili ti srednjeveški bankirji, ki jih avtor omenja — ali je bilo njihovo poslovanje tako kakor v današnjih bankah? O vsem tem bi bilo tudi treba govoriti v poljudno napisani slovenski zgodovini. Treba bi bilo opisati živo in konkretno življenje človeka v naših nekdanjih vaseh, mestih, samostanih in gradovih. Tako, da bi bralec začutil tisti čas in ga potem tudi res razumel. Tako, da bi zaživel srednji vek in bi bralec jasno stopila pred oči razlika med nekdanj in zdaj. Vera v stare, dobre čase je še marsikje zelo

Živa — tej nasproti pa moramo pokazati resnično podobo nekdanjih časov, z vsem bogatim gradivom, ki nam ga dajejo viri.

Prepričan sem, da bi s tako poglobljeno in razširjeno vsebino Grafenauerjeva knjiga le pridobila. Potem bi šele res postala vsestranska.

Zunanja tehnična oprema knjige je dobra. Pri fotografijah bi sicer marsikje želeli, da bi bile bolj razločne, pa tudi povečanje števila podob bi delu ne bilo v škodo. V prvem zvezku motijo med večino zelo lepih nekateri slabo izdelani zemljevidi.

Vasilij Melik

LIKOVNA UMETNOST

XYLON

Nekaj misli o razstavi lesorezov v Moderni galeriji

Grafika si v Sloveniji zelo počasi osvaja občinstvo. Vendar pa srečamo danes celo v mrtvih opoldanskih urah na grafičnih razstavah obiskovalce, ki niso ne umetniki ne umetnostni zgodovinarji. Vedno večje število in vedno bolj pisano socialno poreklo teh obiskovalcev priča, da deset let intenzivnega dela Moderne galerije in njej sorodnih ustanov že daje prve skromne sadove. Vsa likovna umetnost, pa tudi grafika, postaja nujna življenjska dobrina za mnoge, ki so jo poprej komaj poznali. Ta moment, ki ga občinstvo običajno ne opazi in ki ga tudi statistike le slabo izkažejo, je gotovo važnejši kot dejstvo, da nas odkriva in ceni tujina.

Drugo mednarodno razstavo lesorezov društva XYLON so pripeljali iz Züricha naravnost v Ljubljano, od koder bo potovala dalje po svetu. Letošnja razstava v primeri s prvo pred dvema letoma ni povečala niti števila razstavljenih del niti števila razstavljalcev, pač pa je udeležениh več držav. Celotna razstava nam ob že poznanih stilnih smereh ne prinaša nečesa bistveno novega in zadnji izbor, ki je bil izvršen v Ljubljani, je še poskrbel, da je bilo vzdržano ravnotežje med raznimi tendencami. Nobena država ne izstopa z odločno nadpovprečno kvaliteto kot na naši I. mednarodni grafični razstavi lansko leto pariška šola. Kot izrazito slikarska skupina je pariška šola osvojila v grafiki barvno litografijo in deloma jedkanico, v lesorezu pa je zelo šibka. Brez njenih skrajnosti učinkuje razstava XYLON skoraj umirjeno. Izrazi nasilja, formalni in vsebinski so redkejši, morda je grafika že zabeležila delno sproščenost, ki je nastala na svetu v zadnjem času, morda je le izčrpala možnosti grozotnega in se bo zopet lotila svetlejših strani življenja, ki so bile dolgo zapostavljene. Pri tem vtisu umirjenosti pa razstava nikakor ni homogena v svojem stilnem hotenju in bi taka pri današnjem položaju celotne likovne umetnosti tudi ne mogla biti.

Jugoslovanski lesorez je zastopan z dobro izbranimi deli, nima pa tiste svojske note, ki jo najdemo pri nekaterih drugih skupinah. Ob slovenskih lesorezcih, ki sta jih spremljala na razstavi 1954. leta samo Glumac in Detoni iz Zagreba, najdemo letos že osem novih zastopnikov te tehnike, ki pa ne